

A posztkommunista maffiaállam

Magyar Bálinttal Rádai Eszter készített interjút

Magyar polip – a szervezett felvilág – 2001-ben ilyen címmel írt cikket (1) ”az egész pályás lenyúlást alkalmazó, a jogállam intézményrendszerét és erkölcsét szétzüllesztő” Fideszről illetve az általa berendezett világról, ahol „a demokratikus intézményrendszer keretei között működő hatalom maffiamódszereket alkalmazva, állami segédlettel terjeszkedik lefelé”, és ahol „az állam nem a maffia eszköze, hanem maga a maffia”, amely „az államhatalom teljes fegyvertárával dolgozik politikai és gazdasági érdekei érvényesítéséért”. De „még nem dőlt el, hogy a végrehajtó hatalom teljes mértékben maga alá tudja-e gyúrni a független hatalmi ágakat és intézményeket” - így zárta tizenkét éve írását. 2010-ben a kérdésre megszületett a válasz: „Semmi sem változott, sem a szándék, sem a cél, csak a feltételek: a kétharmados parlamenti többséggel jórészt megszűntek a hatalomgyakorlás intézményes korlátai” - írta néhány hónappal a választás után *A visszautasíthatatlan kétharmados ajánlat – A Fidesz autokratikus kísérlete (2) című cikkében. „A párt után (...) az állam is egyetlen személy fennhatósága alá került, és az engedelmességre kényszerítés Fideszen belül alkalmazott technikáit ma már a társadalom egészén alkalmazza”.*

A kérdés ezek után az, minek nevezzük azt a rendszert, amelyben élünk. Tudjuk, hogy már nem liberális demokrácia, de vajon demokrácia-e még? Ha az, miféle demokrácia, ha nem az, akkor micsoda? Autokrácia? Esetleg már diktatúra? Vagy valami más?

A rendszerváltáskor világos volt a képlet: az egypárti diktatúrából, amelyet a tulajdon állami monopóliuma kísért, átléptünk a magántulajdonra és piacgazdaságra épülő többpárti parlamentáris demokráciába. Ezt a modellt, melynek a nyugati demokráciák adják a mintáit, liberális demokráciának nevezik, legyen szó akár prezidenciális típusú, akár parlamentáris demokráciákról. Hiszen mindegyiknek lényegét képezik intézményes garanciák: politikai oldalon a hatalmi ágak szétválasztásának, a mindenkori hatalom leválthatóságának és a tisztességes politikai verseny feltételeinek, gazdasági oldalon pedig a magántulajdon dominanciájának és a piaci verseny tisztaságának garanciái. Az sem véletlen, hogy a szovjet típusú diktatúrák megtapasztalása után Kelet-Európában inkább a parlamentáris demokrácia volt a kívánatos modell, és nagy gyanakvással tekinttünk minden olyan kísérletre, amely elnöki rendszert kívánt létrehozni. Bár paradox módon az olyan félprezidenciális rendszereknek, mint amilyen a lengyel vagy a román, épp most mutatkozik meg a kiegyensúlyozó szerepük.

Talán mert még mindig teljesítik a liberális demokráciák normarendszerét. De továbbra is kérdés: mi van ott, ahol ez a normarendszer nem teljesül?

(1) Magyar Hírlap, 2001.02.21.

(2) Népszabadság, 2011.03.12.

Ritkán éles a határvonal, inkább átmenetek, „devianciák” vannak. Ám ha ezek a - liberális demokráciához képest - devianciák nemcsak tömegesen fordulnak elő, hanem, a kormányzás mainstream értékeit és célját is megtestesítik, akkor a domináns jellemzők már egy új rendszert írnak le. Magától értetődik, hogy ezt sokan valamilyen metaforával, analógiával próbálják jellemezni, hiszen az új jelenségeket be kell azonosítani, s ehhez az egykor már átélt mintákat hívják segítségül. Ezért vélik megtalálni egyesek az Orbán-rendszer előképeit például a Horthy-kor Magyarországon vagy a húszas-harmincas évek dél-európai autokratikus korporatív rendszereiben, mint amilyen a portugál, a spanyol és az olasz volt, másokat a latin-amerikai kvázi vagy valódi diktatúrákra, vagy éppen a kommunista rendszerek puhább változataira emlékeztetik a 2010 óta Magyarországon tapasztalt jelenségek. Én másképp gondolom. Szerintem ezek a történelmi analógiák erősen korlátozott érvényűek, a rendszer egy-egy jelenségének természetét érzékeltethetik ugyan, de a rendszer egészét nem képesek átfogóan leírni.

Értsem úgy, hogy a rendszer, amely itt és most körülöttünk épül, vadonatúj, történetileg teljesen eredeti, sosem volt modell?

Mindenképpen új jelenség, hiszen posztszovjet-, tehát az állami tulajdon monopóliumával párosuló egypárti diktatúra bomlása nyomán létrejövő rendszer. Ami nálunk 2010 óta kiteljesedik, azt leginkább az egykori Szovjetunió utódállamainak többségével lehetne rokonítani, csak a rendszerváltás óta bejárt - politikai evolúciós - út más. Tehát nem pusztán torzult, csonkolt, deficités demokráciáról van szó, hiszen az még mindig demokrácia volna, ha korlátozott is. Ez a rendszer azonban, amit maffiaállamnak nevezek, nem fér bele a demokrácia és a diktatúra viszonyát tárgyaló hagyományos értelmezési keretbe. Ráadásul azokba a korrupciós rangsorokba sem, amelyeket nemzetközi szervezetek készítenek a világ országairól, köztük Magyarországról, hiszen ilyenkor azt feltételezik, mintha csak valamely azonos minőség különböző fokozatairól lenne szó. Én ezzel szemben azt állítom, hogy a magyar polip, a szervezett felvilág egészen más minőség, amelynek e rangsorok inkább csak elrejtik a lényegét. Ezért próbáltam már 2001-ben, amikor először írtam az épülő magyar maffiaállamról, egy újfajta magyarózó keretben leírni a korrupció különböző „evolúciós típusait”.

A legegyszerűbb közöttük a hétköznapi korrupció, amikor magánérdekek érvényesülnek az állami elosztással, járadékokkal, megrendelésekkel és koncessziókkal kapcsolatos döntésekben, s így illegális csereügyletek jönnek létre egymástól elkülönülő gazdasági szereplők és különböző szintű állami tisztviselők, hivatalnokok között.

És ezek mindig törvénybe ütköznek, tehát eltérnek a szabálytól, devianciák...

Igen, és legyenek bármilyen számosak is, még nem érintik a rendszer lényegét, mert egyelőre világos, hogy az elvárt, legitim viselkedési normák megsértéséről van szó. Ezért szoktak korrupciófigyelő szolgálatokat működtetni, amelyek a tényfeltáró újságírás és egyéb technikák révén próbálják feltárni, s a nem nyilvános szférából a nyilvánosba átemelni a korrupció megnyilvánulásait, feltételezve, hogy a leleplezés nyomán a bűnös elnyeri méltó büntetését. Ez az alapeset: egyedi jelenségek sorozata, melyben ezen ügyletek sokasága is még csak a vesztegető és a vesztegetett

„magánakciója”. Az elburjánzó korrupció klasszikus világát az egymással versengő, kisebb-nagyobb illegális tranzakciók szövevénye jellemzi. Ez a típus még a „szabad verseny” korrupció világa.

És az úgynevezett „létező” szocializmusé...

Valóban, a korrupció a szocializmusnak egyenesen rendszertipikus velejárója volt, melynek a „harmadik gazdaság” kategóriájával Juhász Pál által leírt formái csaknem egyenletesen hatották át - a portástól a bürokratán át a párttitkárig - a társadalom egészét. Az állami monopóliummal együtt járó hiánygazdaságban a gazdasági kapcsolatok szinte minden pontján volt valakinek valamilyen áruba bocsátható diszkrecionális jószága vagy szolgáltatása, melyért borraalót, hálapénzt vagy korrupciós járadékot szedhetett. Ez a rendszer „egalitáriánus” módon működött, hiszen az állami tulajdon monopóliumára épülő gazdaságban a felső vezetők illegitim vagyonosodási csatornáit is puritán módon korlátozottak voltak, miközben minimonopóliumaik révén a rendszer alsóbb régióiban lévő százezrek is szedhettek járadékot.

A rendszerváltás azonban nemcsak a vagyonok, hanem a „korrupcióképes” pozíciók tekintetében is korábban nem tapasztalt egyenlőtlenségeket eredményezett. Miután a hiánygazdaság a magánpiaci szereplők egymás közötti érintkezésében felszámolódtott, a korrupció tere az állami-önkormányzati és a magánszféra közti érintkezés „kereskedelmi kapuira” szorult vissza. De ebben a cserekereskedelemben a megrendelői oldal már nem az egykori Kádár-rendszer kisfogyasztója volt, hanem egyre inkább a vagyonosodó vállalkozók köre, az önkormányzati üzlethelyiségek kis bérlőitől a törvényi szabályozást „megrendelő” mogulokig. A rendszerváltást követően átalakuló hétköznapi korrupcióban tehát egyrészt szűkült a korrumpálandók köre, elveszett „össznépi”, „demokratikus” jellege, és alapvetően a közigazgatás szereplőjéhez és a széles értelemben vett politikai osztályhoz kötődött. Másrészt átalakult a korrupció által érintett döntések szerkezete, a hétköznapi fogyasztáshoz kötődő előnyökkel szemben a vagyonosodási versenyben előnyöket jelentő állami segítség került előtérbe: a privatizáció, az állami és önkormányzati megrendelések, tenderek, ingatlanátmenetek stb. Harmadrészt, jelentősen megnövekedett az egyedi korrupciós döntésekkel elérhető haszon. Tehát már nem a fehér porcelán vécésészét lehetett pult alól megkapni, hanem a gyárat, amely azt előállítja, a hozzávaló üzletlánccal együtt, állami hitelből. A szerepek azonban akkor még nem keveredtek.

Ehhez képest minőségi ugrás, amikor a gazdaságban szervezett bűnözői csoportok jelennek meg, amelyek immár módszeresen próbálják befolyásuk alá vonni a közhatalom szereplőit. Ha sikerrel járnak, akkor beszélhetünk arról, hogy a szervezett alvilág utat talált a közhatalom felső, politikai szféráihoz, és már nem pusztán egyedi - hozzáférési, elosztási - döntéseket próbál befolyásolni, hanem a szabályok kialakításának rendszerét, a jogalkotást is. Ilyenkor elég nehéz éles határvonalat húzni a legitim lobbizás és a szervezett alvilág megvesztegetéssel, zsarolással történő nyomulása között. Ez a maffia alvilági csoportjainak meg-megújuló háborúkkal, leszámolásokkal kikényszerített, lokális-parciális monopóliumokból álló, oligopolisztikus világa. Klasszikus példája az olasz maffia -, a polip kifejezés is onnan ered -, ahol a polip karjai alulról fonódtak a politika világára, vonták érdekkörükbe a politikai szereplőket. Ha ez tartósan átlép egy határt, és a politikai döntéshozók felső

rétege a gazdasági – tehát nyilvános politikai szerepet nem vállaló – maffia által „beszervezetté” válik, akkor foglyul ejtett államról, state capture-ről beszélünk. Ilyenkor törvények sorát hozhatják meg illegitim magánérdekeket szolgálva.

Mivel magyarázza, hogy a szervezett bűnözésnek ez a formája nálunk – még ha a 90-es évek közepén egy titkosszolgálati miniszter célozgatott is rá a parlamentben - nem honosodott meg?

Bár a rendszerváltást követően nálunk is megjelentek a politikát befolyásolni akaró szervezett alvilági csoportok, state capture-ről Magyarországon nem beszélhetünk. Igaz, a 90-es évek első felében - a nem éppen spontán joghézagokat kihasználva - születtek vagyonok olajszökítésből, az éjszaka világában, vagy épp őrző-védő szolgáltatásokból, a szervezett alvilág azonban nem törekedett primer politikai szerepre, pusztán illegális tevékenységét akarta biztonságban végezni. Vele a rendszerváltás utáni új politikai elit részben leszámolt, részben keretek közé szorította és domesztikálta: az olajszökítésből származó hatalmas jövedelmeket lehetővé tévő csapat végül 95-ben a törvényhozás zárta el, az obsitos titkosszolgálatosokból és rendvédelmeseiből verbuválódott őrző-védők közötti piaci háborúk és „leszámolások” nyomán pedig volt, akiből börtöntöltelék lett, volt, akiből miniszter.

És van egy harmadik evolúciós típus, amivel a nyugati demokráciák megfigyelői már nemigen tudnak mit kezdeni: amikor a szervezett felvilág felszámolja az oligarchák anarchikus, csákmátés világát, függelmi rendbe szervezi, nemzeti szinten centralizálja, és államilag monopolizálja a korrupció gyakorlatát. Ez már nem a klasszikus hétköznapi vagy alvilági eset, hiszen ezen a „fejlettségi fokon” a korrupció rejtegetni való devianciából egyszeriben az állami politika rangjára emelt rendszerré válik. Itt már nem az oligarchák vonják ellenőrzés alá az államot, hanem egy politikai vállalkozás teremt magának „oligarcha-kinevezési” jogot.

Azt hogy érti, hogy a nyugati demokráciák épp ezzel a „legfejlettebb” változattal nemigen tudnak mit kezdeni?

A nemzetközi szervezetek korrupcióellenes fellépése döntően az első evolúciós típussal való küzdelemre koncentrál, például a közbeszerzési jogszabályok minőségét és gyakorlatát teszi kritika tárgyává, hiszen a nyugati demokráciákban ez a jellegzetes veszély. A második típust, az alulról nyomuló, befolyáshoz jutó alvilági oligarchák világát talán érzékelik, de a nemzetközi összefonódások kivételével, mint például a kábítószer-kereskedelem vagy a prostitúció, nemigen vesznek róla tudomást. A harmadik típus, a maffiaállam politika által vezérelt, önkényes és gazdaságon kívüli eszközökkel kiépülő rendszerének sokáig az érzékelését is elhárították, hiszen ebben az esetben elkerülhetetlen lett volna, hogy Magyarországra ugyanúgy tekintsenek, mint egy – az Európai Unió kívüli - posztszovjet maffiaállamra vagy egy harmadik világbeli autokrata rendszerre. Itt ugyanis már nem arról van szó, hogy egy gazdasági érdekcsoport átveszi az egyébként tőle személyileg és szervezetileg különálló politika bizonyos szegmensei fölötti rendelkezést, hanem arról, hogy egy politikai vállalkozás maga válik egyúttal gazdasági vállalkozássá is, foglyul ejtve mind a politika, mind a gazdaság világát, s az államhatalom teljes fegyvertárával építi a maga, maffiára jellemző befolyását. 1998 és 2002 között ennek még erős intézményi korlátai voltak, hiszen, bár erodálódott a demokratikus intézményrendszer, azt a kétharmados törvények

még - úgy, ahogy - fenntartották. 2010 óta azonban nagy sebességgel és teljes intenzitással folyik a maffiaállam kiépítése.

A magyar polip új minőségét mutatja két új magyar futballstadion építésének története. Stadler Józsefnek, a milliárdossá vált selfmademan-nek minden vágya egy saját stadion volt a pusztában. De mivel ő szimplán csak adócsaló, elkapták és lecsukták, s azóta a stadion ott áll üresen. A szervezett felvilágban ezzel szemben a közösségi földet állami pályázattal átjuttatják egy strómannak, az ott létrehozott futballakadémiának az Országgyűlés törvénnyel adómentes magánadakozást biztosít, és - láss csodát, mennyi önzetlen lelkesedés mindenütt! - a vállalati pénzfelajánlások háromnegyede is a keresztapa negyedrangú csapatához érkezik, amely ezek után be is kerül az első osztályba. Mert az „udvari beszállítók” (3) újonnan alakuló rendjéhez tartozók tudják, hogy ha állami megrendelésekhez és EU-forrásokhoz kívánnak jutni, akkor ez előnyt jelent számukra. A szervezett felvilág keresztapja úgy épít stadiont a portája mellé, hogy a hobbjára begyűjtött „védelmi pénzhez” adókedvezményt is társít, talán így nem fáj annyira.

Mire alapozza, hogy ez nem pusztán túlfűtött nepotizmus? És miért gondolja, hogy nem érvényesek a különféle történelmi analógiák, hogy félrevezető a Horthy- vagy a Kádár-rendszerre való hivatkozás, esetleg az 50-es évekre? Vagy bizonyos korporatív rendszerekre, kivált a Mussolini-féle diktatúrára? Ezt is gyakran emlegetik az Orbán-rendszerrel kapcsolatban.

A szervezett felvilág modellje a rendszer egészére próbál koncentrálni, nem egyes jelenségekre, amelyek esetleg más rendszerekben is előfordultak, ám ezek a „történelmi előképek” más vonatkozásban, lényegüket tekintve alapvetően különböznek a kiépülő maffiaállamtól. Ennek fő jellemzője a cselekedeteit mindenekelőtt meghatározó hatalmi-vagyonosodási logika, mely a politikai hatalom és egyéni gyarapodás együttesét a központi politika rangjára emelt maffia-kultúrával működtetett, állami eszköztárral valósítja meg.

Nézzük elsőként a viszonylag szűk új uralkodó elitet, amely - jellegzetességeit tekintve - nagyban különbözik az analógiákban említett rendszerek uralkodó elitjeitől. Mindenekelőtt abban, hogy - mint a maffiában szokás -, alapvetően családi, illetve a közös üzlet által megpecsételt „fogadott családi”, klánszerű kapcsolatrendszer révén épül fel. A szervezethez rokoni és lojalitási szálakon keresztül újabb és újabb családok kapcsolódnak, amelyek a keresztapától kiinduló erősen hierarchikus engedelmisségi láncba rendeződnek.

Szemben például az egykori kommunista nomenklatúrával, amelyhez ideológiai alapon egyének és nem családok tartoztak, ahol dinasztikus jellegzetességek csak ritkán és kivételesen jelentek meg, sőt, ahol a lojalitást a klasszikus sztálinista formákban épp a családi kötelekkel elárulásával kellett olykor bizonyítani. A maffiánál a család „szent”, s a próbatétel nem a családi kötelekkel feláldozása a pártlojalitás oltárán, ellenkezőleg, a lojalitási kapcsolatok fogadott családdá szentesítése. A magyar polip esetében tehát – mint a trafik- és a földbérletügyek vagy a pályázati ügyek láncolata is mutatja -, ezek nem pusztán párt- és ideológiai alapú kötődések. A Fidesz a liberális demokráciákban szokásosnál szorosabb pártkötődésekkel rendelkező közösség, afféle klán, amelyben a

(3) Magyar Bálint: Az új nemzeti középosztály: szolgáló nemesek és udvari beszállítók rendje, Élet és Irodalom, 2012.03.09.

tagok - a jövedelmi és vagyoni privilégiumok rendszerén keresztül - nemcsak személyükben, de gyakran rokonságukkal együtt vesznek részt. Így az a szűk, hierarchikus kör, amely a párttagok eredetileg nem nagy számú, de már a 90-es években megfegyvelmezett csapatából állt, koncentrikus körökben tágul, felfűzve a rendszerre a lojális társadalmi csoportok egyéb köreit is, de már eltérő jogosítványokkal és privilégiumokkal.

Ugyancsak tévedés az épülőfélben levő állami alkalmazotti rendszerrel kapcsolatban korporációkat emlegetni, hiszen azok klasszikus formájukban, a jellegzetes II. világháború előtti korporatív rendszerekben - a „tőke és a munka” konfliktusát kizárva ugyan, de - alkupozícióban voltak támaszai a hatalomnak. Velük ellentétben nálunk a „szolgáló nemesek” rendje, a tisztviselői kar tagjai különleges vagyoni előnyökkel nem rendelkeznek, számukra ez pusztán az állami állások betöltésének „képességét” jelenti azokkal szemben, akik - mivel nem tagjai a hivatalnoki rendeknek és karoknak - ezekből ki vannak zárva. Az etikai kódex pedig majd a „családon kívüli családtagok” viselkedési - azaz lojalitási - normáit önti kiskaté-formába. A „szolgáló nemesek” rendjébe tartozók ugyanis rendies előnyöket élveznek, de rendies szabadságuk nincs. Nem „köz nemesek” a pozíciójukból fakadó elvonhatatlan jogokkal, hanem szolgáló-, katonai rendbe kényszerített hivatalnokok és hivatalnokká vált, megregulázott értelmiségiek.

A tanárnak például igyekeznie kell „méltóvá” válni a pedagógusi kari tagságra, különben nem gyakorolhatja a hivatását.

Ez a lényeg: a szakmai karok valójában transzmissziós szíjak, alkuerejük nincs, egyszerűen csak a besorozás formai kereteit adják. De ezek a szerveződési formák - tehát a családi, klánszerű maffiaszerveződés és elágazásai lefelé, az első osztályú privilegizáltak körén kívül esők, a köztisztviselői kar, tehát a „szolgáló nemesek”, valamint az „udvari beszállítók” rendje - az egykori baloldali totalitárius diktatúrák világától is különböznek. Ott azért nem volt szükség ilyen szálakra, mert a pártállamon kívül nem nagyon létezett más keret. Ma ezzel szemben Magyarországon és különböző mértékben az Európai Unió kívüli számos posztszovjet rendszerben léteznek a szervezett felvilág által nem elért, nem uralt területek is. És a rendszer fizikai értelemben sem zárt, mint egykor a kommunista diktatúrák voltak, hiszen akkor az országot sem lehetett elhagyni, ráadásul az az élet teljességét kontrollálta. Idézzük csak fel az egykori közveszélyes munkakerülés státuszát: a szocialista állam nem csak azt határozta meg, milyen pozícióba kerülhet valaki, és nemcsak az előrelépés feltételeit szabályozta, de eltűnni sem engedett senkit a rendszerből, mindenkinek regisztrált helye volt. A kontroll totális volt és lefedte az egész társadalmat. Ezzel szemben a posztkommunista maffiaállam csak a döntések és csereügyletek csomópontjaira, illetve a társadalmat átszövő hálózatokra koncentrált.

A maffiaállam építkezésének logikája egyszerű: először felszámolják az autonóm politikai és társadalmi pozíciókat, mindenekelőtt látszatképviselőkké alakítják a parlamentet, ahol ettől kezdve a keresztapa által jóváhagyott, egyedi megrendelések alapján szülehetnek testre szabottan a törvények. Majd korlátozzák a pártok parlamenten kívüli mozgásterét: a finanszírozás és a médiához való méltányos hozzáférés ellehetetlenítésével. Egyúttal valamennyi, az állammal bármilyen kapcsolatban lévő kulcspozícióba pártkatonákat, értsd: „családtagokat” ültetnek. Ennek a folyamatnak egy-egy újabb állomása a liberális demokrácia különböző

kontrollszervezeteinek lebénítása és elfoglalása, az Ügyészségtől az Állami Számvevőszéken át a Versenyhivatalig és a Nemzeti Bankig, és még lehetne sorolni. A bíróságok teljes megszállása egyelőre nem történt meg, bár a felső pozíciók elfoglalásán már túl vagyunk.

Ha kijebb lépünk, a kultúra és az oktatás világának államosítását látjuk: a pedagógusok szolgáló rendbe szervezését, az egyetemek autonómiájának felszámolását, illetve a zsarolhatóság körülményeinek kialakítását. Hasonló a helyzet a kulturális életben, ott az intézmények többségét az állami és önkormányzati kinevezések révén már uralják, a többit kiéheztetik. A források radikális megkurtításával, a pártalapú kontroll felerősítésével a rezsím kritikussait kiszorítják az intézményes hátteret biztosító pozíciókból.

Hasonló folyamatok zajlanak a munka világában is: az érdekvédelmi szervezetek jogait megnyirbálják, korlátozzák a sztrájk lehetőségét, felszámolják a társadalmi párbeszéd és az érdekek liberális demokráciákra jellemző ütköztetésének a fórumait. Ez természetesen nem eredményez olyan totális némaságot, mint amilyen a klasszikus diktatúrákban volt, de nincs is rá szükség, elég gazdaságilag ellehetetleníteni a kritikus hangvételt médiát, illetve belőni, hogy a társadalom egy szűk körén kívül ne legyen hallható a hangja. Ezután már csak a választási törvényt kell a kormányzati erők számára kedvező módon átírni, a választási eljárási szabályokat úgy megváltoztatni, hogy ha „szükség lesz rá”, akkor csalni is lehessen, ráadásul következmények nélkül. Ahogy a posztszovjet államokban olykor teszik is, amikor a választások egy részét - a nemzetközi megfigyelők jelentései szerint - elcsalják.

De ha ilyen mértékű a hatalomkoncentráció és a független intézmények és pozíciók ellehetetlenítése és elfoglalása, ez nem vezet végül – totális kontroll nélkül is - ugyanolyan eredményhez, mint amit a totális diktatúrák megcéloznak?

A maffiaállamnak – különösen az Unión belül - totális diktatúrára se módja, se szüksége. Ráadásul, ha pusztán csak a hatalom koncentrációjára figyelünk, akkor benn ragadunk a hagyományos értelmezési keretben, és nem jutunk közelebb a szervezett felvilág, a maffiaállam sajátosságainak a megértéséhez. Még a kritikus politológiai elemzések is - valami érthetetlen szemérmességgel - szétválasztják a politikai hatalomkoncentráció és a korrupció jelenségeinek leírását. Ebben a megközelítésben ami a politikai szférában történik, az valami öncélú, ördögi hatalomvágyként, a mértéktelen „lenyúlások” pedig pártfinanszírozási problémaként jelennek meg. Az egyik narratívája, hogy „ezek már megint rombolják a demokráciát”, a másiké, hogy „ezek mutyiznak”. Holott ezek semmit sem magyaráznak a rendszer lényegéből. A hatalomkoncentráció ugyanis nem holmi megszállottság, még ha kell is egyfajta lelki alkat és morális hiátus hozzá. A korrupció meg nem eseti „mutyi”, egyfajta, alkalmi elhajlás értelmében vett deviancia, hanem központilag irányított és racionálisan lebonyolított rablás, a rendszer része. A szervezett felvilág lényege ugyanis, hogy a hatalomkoncentráció és a szemérmetlen személyes vagyonosodás szorosan együtt jár, egymást szolgálják, s elkülönült rendszerekben nem működtethető. De míg a hagyományos maffia - közhatalmi pozíciók híján - zsarolással, megfélemlítéssel és nyílt erőszakkal éri el kívánt céljait, a maffiaállam esetében a befolyási övezetek törvényes eszközökkel alakíthatók. Vagyis a szervezett felvilág a saját tevékenységét kvázi legálissá teszi. Vagyonszerzésében már nem a rejtett szférában, hanem az állami

politika rangjára emelve működik. Mint a politika bűvésze: „csak a parlamentemet figyeljék, ha kell, hozok egy törvényt...”

Ebben megint különbözik más rendszerektől: az egykori korporatív típusú autokratikus rendszerek vagy akár a Horthy-rendszer a gazdasági elitet nem cserélte le, kivételt ez alól a zsidó vagyonok kisajátítása képezett. De új tulajdonosréteget nem hozott létre, csak gazdagította a meglévő keresztény középosztályt, melynek tagjait önkényesen nem foszthatta meg vagyonától. A vagyonfosztás „faji” alapon volt „normatív”. A másik oldalon, a szovjet típusú diktatúrákban pedig minden tulajdont kisajátítottak, ott tehát a vagyonvesztés osztályalapon volt „normatív”. Ott a létrejövő elit szintisztán politikai természetű volt, amelynek javadalmazása nem vagyonnal, hanem folyó javakban történt: fizetésben, jobb életkörülményekben, üdülő és lakáskiutalások formájában, zárt rendszerű boltokban való vásárlási lehetőségekben, hiánycikkekhez való hozzájutásban és másfajta privilégiumokban. De ezek bármennyire vágyott előnyökként, privilégiumokként jelentek is meg mások szemében, jelentős magánvagyonok felhalmozását nem eredményezhették.

A posztkommunista maffiaállamnál más a helyzet: az abszolút nem normatív, hanem önkényesen eseti. Ami tetszik, azt viszi. Az egykori szovjet köztársaságok jelentős részében az egykori nomenklatúrához kötődő, nagyrészt párt- és titkosszolgálati vezetők kerültek hatalmi pozíciókba, egyúttal a privatizáció során olyan helyzetbe, hogy abból magánvagyonot is felhalmoztak. Ha a privatizációs dömping réseiben időnként meg is jelentek független vállalkozók, azok vagy betagozódtak a politikailag uralt szervezett felvilágba, vagy ha nem, akkor annak súlyos következményei lettek: a leszámolás ezekben a vadkeleti társadalmakban akár a gyilkosságokig is elmehetett, de olykor hosszú börtönbüntetésekké vagy „önkéntes” száműzetéssel is meg lehetett úszni - a nemzetközi szalonképesség fenntartása érdekében - a konfliktust.

Ez például a magyar viszonyokra nem áll, nálunk az egykori állampárt és a titkosszolgálat vezetői közül néhányan szert tettek ugyan a privatizáció során jelentős magánvagyonokra, de jellemzően nem birtokolnak hatalmi pozíciókat. Ráadásul az unióhoz nem csatlakozott posztszovjet köztársaságokban egyenes vonalú volt ez a fajta fejlődés, ott szinte otthonos ez a keleties, ortodox modell, mi azonban másfelé indultunk el a rendszerváltással, az európai illetve atlanti modell felé.

Valóban, nálunk és a régió többi országában az új tulajdonosok inkább technokrata kötődésű, nem a szűk-, még kevésbé az ortodox pártelíthez tartozó személyek közül kerültek ki, és ez esetükben nem is egészült ki közvetlen politikai hatalommal. A feltörekvő Fidesz azonban, amely a 90-es évek elejétől a szűk kollégiumi „család” vezetésével, a belső ellenzék letörésével erős fegyelmi rendbe szervezte át magát, a Szovjetunió utódállamaihoz képest kerülő úton közelíti ezt a - hatalom és vagyon együttes koncentrációjával jellemezhető - modellt. Míg az egykori szovjet köztársaságok posztkommunista rendszereiben a párt- és titkosszolgálati elit egy része természetes egyszerűséggel nött át immár nemcsak politikai hatalommal, de vagyonnal is rendelkező elitté, addig a Fidesz – mint későn jövő, új politikai ragadozó – csak erőszakos elitesere révén kerülhetett ilyen helyzetbe. Sőt, ehhez neki még a liberális demokrácia intézményrendszerét is fel kellett számolnia. Keleti társai annyival könnyebb helyzetben voltak, hogy ott az a maga kifejtett formájában létre sem jött. Mi most kerülünk át a Szűcs Jenő által felvázolt Európa három történelmi régiója közül a

„katolikusból” az „ortodoxba”, persze szigorúan unortodox módszerekkel. Az viszont nagy kérdés, hogy a többi közép-kelet-európai országban nem indulhat-e be valami hasonló folyamat.

Tehát azt mondja, hogy a magyar liberális demokrácia húsz éve csak vargabetű volt, de végül ugyanott végezzük, ahol a szovjet utódállamok?

Nem szükségszerű, hogy így történjen, de történhet így is. Voltak másutt is hasonló kísérletek, például Lengyelországban, de ott nem jutottak el az alkotmányos puccsig – ahogy Vörös Imre, egykori alkotmánybíró minősítette a hatalom megragadásának ezt a folyamatát. Mi is azt hittük, hogy a rendszerváltás során létrehozott politikai intézményrendszer - némi adaptációs időszak után - végérvényesen besodor bennünket a liberális demokráciák családjába, de úgy látszik, innen is van elkanyarodás.

De ha már szóba került, érdemes szemügyre vennünk, nálunk hogyan zajlik a gazdasági pozíciók magánkörbe vonása és a szervezett felvilágon belüli felhalmozása. Klasszikus privatizációs technikákkal már nehéz élni, hiszen a megmaradt privatizálható állami javak köre szűkös...

Csak ha előbb nem államosítják vissza őket.

Valóban, ez az egyik módja újra elosztható javak teremtésének, ideológiája pedig a nemzeti szabadságharc. Először meghirdetik, hogy a kulcságazatokban magasabb magyar tulajdoni arányt kell elérni, majd meg is kezdik a legitim tulajdonos kiszorítását. Természetesen gazdaságon és jogon kívüli - vagy a korlát nélküli hatalom biztosította jogi - eszközökkel: különadókkal, plázastoppal, teljesíthetetlen építési előírásokkal és egyéb önkormányzati és állami korlátozó intézkedésekkel. S ha ez nem elég, akkor médiában megrendelt lejáratással, végső esetben akár erőszakos visszaállamosítással is. A külföldi tulajdonosok tökeereje és nemzetközi befolyása függvényében az egyszerű kiszekírozástól a piaci ár alatti vagy akár feletti kivásárláson át a piacról történő kivonulás kikényszerítéséig terjed a skála.

Hasonló módszereket alkalmaznak a magyar tulajdonosok esetében, csak ott már KEHI-s, adóhivatali, vagy akár ügyészségi fenyegetéssel. A bejáratott technika itt is a „take over”, amikor nem bajlódnak – mint egykoron - új cégek felépítésével, helyette a meglévőket veszik át, bezsarolva a tulajdonosokat vállalkozásuk részleges vagy teljes átadására, eladására. De ajánlhatnak olyannyira meggyőző vételárat is, amely mellett az államosítás nehezen indokolható fázisát is ki lehet hagyni, és rögtön a szervezett felvilág valamelyik tagjának tulajdonába mehet át a vállalkozás. Ez különösen olyan cégek esetében gyakori, amelyek nagy állami megrendelésekre és uniós forrásokra számíthatnak, s ahol számít az idő. Hogy mikor melyik megoldást választják, az az erőviszonyok vagy a zsarolhatóság függvénye. Oroszország vagy Németország esetében közpénzből akár a piaci értéket meghaladó áron is vásárolnak, mint a MOL vagy az EON esetében, máskor „szabad elvonulást” ígérnek a tulajdonért cserébe, megint máskor a törvényhozás nehéztüzérségét vetik be a makacskodóval szemben, lásd az ESMA-t. Mint Las Vegasban, amikor a maffia ajánlatot tett egy kaszinóra... Csak nálunk, aki ellenáll, annak nem a revolver csövével kell szembenéznie - az a maffiaállamnak nem stílusa. Hullákat nem látunk az utcán, nálunk kigyúrt pénzbehajtók helyett a meggyúrt parlament dolgozik.

Különösen célravezető módszere a vagyonok újraelosztásnak a pályáztatás -, amint az állami földbérletek esetében láttuk -, amely során a mezőgazdasággal hivatásszerűen foglalkozó gazdálkodók sokaságát fosztják meg jövőbeni remélt tulajdonuktól, olyan személyeknek juttatva azt, akik döntően még csak nem is az adott mikrokörnyezet és foglalkozási ág reprezentánsai, és akikről tudni lehet, hogy semmi mást nem fognak csinálni, mint továbbértékesítik, mármint bérbe adják a kapott földet, és ebből nagy jövedelmet húznak.

Ez a trafikkoncesszió-pályázatok patentje is?

Csak részben, a trafikügy esetében ugyanis az újraelosztás nem vagyonokról, hanem az állam járadékoltató pozícióiról szól, amikor az állam egy második adózás rendszerében megcsapolja a magángazdaságot. De mivel a rendszer logikája szerint a „családot” folyamatosan építeni, bővíteni és táplálni kell, ehhez mindig újabb részeket kell elfoglalni az addig a piac által, tehát szektorsemlegesen üzemeltetett területekről, egyfajta direkt állami járadékoltató pozícióba helyezve át őket. Ez történik a trafikügyben, mikor először - fals ideológiai indokkal - állami monopóliumot teremtenek, majd, miután kiforgatták megélhetésükből a korábbi trafikosokat, az új klientúrának törvényi eszközökkel megemelt jövedelmezőséget biztosítanak. Közben - ezzel leértékelve vállalkozásukat - tönkretesznek számos vidéki kisboltot, újságos kioszkot és más kistulajdonost. Itt már leplezetlenül megmutatkozik a maffiacsalád a maga szervezettségében és szemérmertlenségében, hiszen amíg a nagy tulajdonosok és a nagy vagyonok esetében az ügyletek belátható számú szereplői közötti alkuk zárt ajtók mögött bonyolódtak, addig a trafikpályázatokat végigfuttatták a teljes családi hálózaton, önkormányzatokkal és más kliensekkel véleményeztetve azokat. Ezt egyébként a magyar jog bünszervezetben elkövetett csalásnak, hatalommal való visszaélésnek tekinti.

A hatályos jogszabályok?

Azok is annak tekintik, csak feltételezik, hogy a maffiózó gazdasági érdekével szemben áll a purifikátor állam. A szervezett felvilág által befolyásolt rendőrségen és ügyészségen keresztül azonban ezek az ügyek nem jutnak el bírói szakaszba. Nem kell megvesztegetni őket, mint a szervezett alvilágról szóló krimikben, hiszen már uralják. Ugyanakkor a magyar és a keletiesebb maffiaállamok egyik alapvető különbsége, hogy nálunk a bíróságok még nem megrendelésre dolgoznak.

A trafikbotrány kirobbanását követően számos politikai elemzőnek tették fel újra és újra a kérdést: vajon milyen mögöttes cél, hátsó szándék vezethette a kormányt, amikor ezt a számára nyilvánvalóan kevés hasznot hajtó, inkább önsorsrontó, tehát kívülről irracionálisnak látszó akciót elindította. Ön mit gondol erről?

Kétfajta érvelést szoktunk hallani egy-egy Fidesz akció irracionálisát illetően: szakpolitikait és politikait. Mivel azonban nálunk már nem léteznek önálló szakpolitikák, ezért minden vita, ami szűk értelemben vett szakpolitikákról szól, intellektuálisan nevetséges, politikailag és morálisan pedig önfeladó, mert nem számol a legfontosabb tényezővel: a hatalmi logikával, aminek minden szakpolitikai megfontolás alá van rendelve. Par excellence szakpolitikák csak demokratikus viszonyok közt

léteznek. Politikailag pedig következetes, amit tesznek, mert ez a „nagy család”, az igazodni vágyók és igazodni kénytelenek számára világos, biztató üzenetet hordoz. A tágabb közvéleményhez az információk pedig nem jutnak el torzítatlan formában. Ez tehát a maffiaállam építésének logikája szerint teljesen racionális cselekvés. „Megcsinálom, mert megengedhetem magamnak”. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden akcióját pozitív szaldóval tudja zárni a rendszer. A trafikügyben például lehet, hogy a szaldó nem lesz pozitív, mert „ellenkampányt” jelenthet, ha az országban sok ezer kismiszett boltos mondja el naponta több száz hozzá betérő vásárlónak, miért is kell bizonyos árukért máshova menniük. Valamint a maffiaállam működését illetően a szélesebb közvélemény megvilágosodása szakaszos természetű, s ez úgy tűnik, valóban fordulópont az eszmélésben. De közben a kockázatok minimalizálása érdekében folyamatosan mérniük kell, elért-e már egy olyan szintet a szabad véleménynyilvánítás és a szabad választás lehetőségének visszavétele, hogy a választói akarat ne tudja a kibontakozó maffiaállamot kibillenteni a hatalmából.

Ráadásul a trafikügy nem is az egyetlen: zajlik a társadalmat politikailag, gazdaságilag, kommunikációsán átszövő párhuzamos, más-más műfajú és funkciójú „ér- és ideghálózatok” sokaságának számbavétele és betagolása a maffiaállamba. A pénzügyi és bankszféráé, a média- és infokommunikációs szféráé, a többnyire lokális monopóliumhelyzetben lévő közüzemi szolgáltatók hálózatáé, és lehetne még sorolni a létfontosságú hálózatokat, melyekről még egy bőrt le lehet húzni, a vazallusi rendszer egy privilegizált, hozzájuk kötődő és megfizetett csoportját fel lehet építeni. A dohányjövédékek hasznának „családi hálózatba” terelése után megtehetik ezt az italokkal vagy a gyógyszerekkel is, valamilyen népegészségügyi ideológiával álcázva.

Módszeresen hajtják maguk alá egy részét azoknak a részleges vagy lokális monopóliummal rendelkező nagy hálózatoknak – a bankszektortól a közüzemekig –, melyek fogyasztói hazai polgárok, melyek nem elkerülhetők, s ezáltal hatósági árak vagy egyéb szabályozók révén járadékoltathatók. Ahol pedig működik a piac, ott a maffiaállam mesterségesen teremt monopóliumot. A szervezett felvilág így szerez tulajdont, valamint – államimonopólium-teremtés, hatósági árszabályozás vagy garantált haszon segítségével - biztos jövedelmet.

Nemzeti szabadságharcot hirdet saját polgárai ellen, szabadságukat és vagyonukat önkényesen elorozva. A tulajdonnak a polgári társadalmakra jellemző biztonságát felszámolja. Bevezeti az „első adószedés jogát”. Keresztény értékeket hirdet, a fogadott „családdal” gondoskodó, a kirekesztettekkel kíméletlen. Családcentrikus, amin valójában a szervezett felvilág fogadott családját érti. Munkaalapú társadalmat hirdet, valójában másoktól szedett „védelmi pénzekből” szerzi jövedelmeit. A szabad piacra termelő tulajdon nem érdekli, csak az, melynek révén gazdaságon kívüli kényszerrel járadékoltathatja saját polgárait, mondván, a haszon legyen nemzeti, és maradjon itthon. A maffiaállam a parazita állam privatizált formája: munkát „prédikál”, járadékot „iszik”. De egy dolog igaz: nem spekuláns, biztosra megy.

Mi dönti el, a szervezett felvilág kit sarcol meg, kit szorít ki, és kikkel köt stratégiai megállapodást?

Világosan látszik, hogy ami járadékoltatható, azt sarcolja, vagy kiszorítva a helyébe lép, ami nem járadékoltatható, azzal stratégiai megállapodást köt: Audi, Coca Cola, Daimler, Richter, Sanofi, Synergion, és sorolhatnám tovább. Ez alól talán csak a Tesco kivétel. Termékei nagy része nem a hazai piacon kel el, s így lehetetlen megfelelő

hasznot törvényben kikötni, ugyanakkor magyar munkaerőt foglalkoztatnak, és itt adóznak. Nekik van egy tűréshatáruk, ha nagyon rájuk mászik a szervezett felvilág, egyszerűen kitelepülnek. A Fidesz számára ezt jelenti a munka becsülete: nehezen zsarolhatók, hát „partneri” megállapodást kötünk. Velük az üzlet kölcsönös érdekeken alapulhat, s nem a pusztá erőn.

Azt mivel magyarázza, hogy ebből a rendszerből még sincs kibeszélés, hogy egy-két halk tiltakozó szótól, szórványos és elszigetelt esettől eltekintve mindenki, aki belül van, részt vesz ezekben a nyilvánvalóan gerincroppantó, morálisan vállalhatatlan folyamatokban?

Mert a maffiacsaládban egyetlen bűn létezik, amit megtorolnak: az illojalítás. És ez a szervezett felvilág befolyása alá vont - társadalmi, politikai, közszolgálati, gazdasági - pozíciók egyre szélesebb körére érvényes, sőt, ez az alkalmazás vagy a részesedés feltétele is. Akik ki akarnak lépni ebből, netán szembefordulni a rendszerrel, azokat szankcionálni lehet olyasmiért, amiért egy demokráciában senkit nem lehet szankcionálni, és olyan eszközökkel, amilyenekkel egy demokráciában lehetetlen lenne élni. A demokrácia intézményeinek korlátozásával, felszámolásával pedig rendelkezésre állnak a hallgatásra és engedelmességre kényszerítés eszközei. Ezek alapvetően az egzisztenciát érintik, akár teljesen és tartósan is. Így, mint a kriminológiában, az egzisztenciális erőszaktételek áldozatai hallgatnak, mert ha beszélnének, azzal csak még több bajt vonnának saját fejükre. És ha mégis megszólalnak, azt csak a népesség kis hányadát elérő média-zárványokban, afféle kommunikációs dühöngőkben tehetik.

Viszont, mivel csak az illojalítás számít bűnnek, a család tagjai bármi más, törvénybe vagy erkölcsbe ütköző dolgot követnek is el, a szervezett felvilágban büntetlenséget élveznek. Legyen az leplezett korrupciós ügy, családon belüli erőszak, nem számít. Ha nagyon ellenük fordul a közhangulat vagy annyira súlyos az ügy nemzetközi megítélése, akkor előfordul, hogy valakit „beáldoznak”, de egyben ő is biztos lehet: a „család nem engedi el a kezét”. Legfeljebb - a tanúvédelmi program analógiájára - új egzisztenciát teremtenek számára másutt, kivonva őt a nyilvánossággal követhető első vonalból. De csak ha lojális. Ez adja a rendszer erejét: hogy „idegen hatalmaknak” nem szolgáltatják ki a sajátjaikat. És akik tudják, milyen hátrányokkal jár a szembeszegülés és milyen védelmet jelent a rendszerbe való belesimulás -, miközben tapasztalják a szervezett felvilág egyre erősebb és kiterjedtebb kontrollját a társadalom felett -, azok számára a szembeszegülésnek nemcsak a lehetősége, de a racionalitása is elvész. Aki pedig ezt nem bírja vagy nem vállalja, az legfeljebb elmegy az országból - ha teheti. Már mintegy félmilliónyian nincsenek itthon, másutt keresnek munkát, s jelentős részük nem feltétlenül egzisztenciális megfontolásból, hanem mert nem akarja, hogy szakmai vagy üzleti karrierjét szinte kizárólag a hatalom iránti lojalitás határozza meg.

Nem látszik, mintha emiatt különösebben fájna a hatalom feje ...

Ha az Unió belül amúgy sem élhet a hatalom a klasszikus diktatúrák „jól bevált” eszközeivel, akkor nem hasznosabb számára, ha az „izgága elemek” nincsenek itt? Az pedig mit érdekl, hogy a legjobbak elmennek? Egyébként meg miért kellene fizikailag is zárnia a rendszernek, ha így stabilabb? Ezért, miközben sokan hiszik, hogy egyszer csak elérkezünk egy olyan ponthoz, amikor robban a rendszer, kétséges, bekövetkezik-e ez egyáltalán. Hiszen ez nagyon kényes egyensúlya az erőszaktevésnek. A

megfélemlítés, elrettentés arányos eszközeit alkalmazzák. Bár a maffiaállam indulatosnak tűnik, mégsem az, csak racionálisan használja mások indulatait. „Finomul a kín”: nem megsemmisít, csak kiszorít, autonóm értelmiségi létből, vállalkozásból, országból.. Nem úgy, mint a maffiaállam néhány keleti posztkommunista változatában, ahol könnyen börtönben találják magukat a politikai ellenfelek, s a merényletek sem mennek ritkaságszámba.

A felszólamlás, az ellenállás, a rezsimváltás lehetőségének korlátozása láttán ugyanakkor általánossá válhat a vélekedés, hogy mindez hosszabb távon is így marad, s akkor elkezdődik a rendszer konszolidációja, amely során mind több új tagot fogadnak be a szervezett felvilág uralta „nemzeti családba”, akik megtanulják, hogyan kell viselkedni, engedelmessé válni és betagozódni a rendszerbe - egyszerűen: együtt élni vele.

És mi van azokkal, akik nem férnek be sem a „családba”, sem a „nemzeti középosztályba? Vagy a mélyszegénységben élőkkel, a mindenhol kizsoltakkal?

Miért törődnének velük, ha el sem mennek szavazni, ha nem tudják az érdekeiket képviselni, és ha rájuk lehet zúdítni az eggyel felettük lévő rétegben kitermelt indulatok irtóztos tömegét? Ettől kezdve ők már elvannak egymással...

Tehát van egy nem túl nagy, de azért bővülő felső középosztályi réteg, amely nyertese ennek a történetnek. Aztán van egy jelentős réteg, amelyik a mindennapi megélhetését félti, ezért nem mer szembefordulni vele. A tanár, az orvos, a hivatalnok vagy a többi állami kötődésű alkalmazott nem nyertese, de ahhoz képest, hogy elbocsátják, még mindig jobb, ha hallgat. A vállalkozók jelentős része sem, de ha még valahogy meg akar élni a piacon, igazodni kényszerül.

A konszolidáció azt jelenti, hogy az engedelmeseket - más-más „prémium kategóriákban” ugyan, de - esetleg bevonják a rendszerbe. Ezért a maffiaállam konszolidációjának esélyeit nem írnám le, mert ez egy befogadó rendszer, csak épp más normák alapján, mint ahogy ezt a kifejezést használni szoktuk. Tehát akik abban reménykednek, hogy ha 2014-ben elvesztik is a választásokat, 2018-ban majd könnyebb lesz azt megnyerni, tévednek. Ez egyáltalán nem magától értetődő. Ráadásul rontják a 2014-es választások megnyerésének esélyeit. Az ilyen önfeladó magatartásból csak a beletörődés és vereség szaga árad, ami ráadásul azok kedvét is elveszi, hogy a polippal szemben megszervezzék magukat, akik még hajlandóságot és elszántságot éreznek rá. De ezt már sokszor elmondtam, nemrég épp magának egy interjúban (4.)

Tizenkét éve készítette el az első látletet arról a rendszerről, amelyet szervezett felvilágnak, újabban pedig -, az utóbbi három év fejleményeinek ismeretében - posztkommunista maffiaállamnak nevez. Amit leír, az egy nagyon kitalált, elemeiben egymásra épülő, szilárd konstrukció, egy jól megalapozott rendszer. Nem tart attól, hogy az ellenfelei, akik vannak minden oldalon, ezt afféle összeesküvés-elméletnek fogják minősíteni, egy „leamortizálódott politikus” és túlfeszített lényeglátó rosszindulatú konstrukciójának?

Sosem kedveltem az összeesküvés-elméleteket, és amikor ezt a modellt fölvezeltam, akkor is csak a létező jelenségekből indultam ki. Világosan látom azt is, hogy mik a

(4) „Ki játszik ilyet, majd megmondom, milyet”: Mozgó Világ, 2013/5,

korlátai mind a szervezett felvilág hazai hatalomgyakorlásának, mind e modell leíró erejének. A történelem keresztező folyamatai akár meg is akaszthatják a maffiaállam hosszú távú konszolidációját. 2001-ben a cikkem azzal végződött, hogy a választások döntik el, hogy ki tud-e épülni. Ennek nem kellett volna feltétlenül így történnie, ha például az összeomlás nem lett volna ilyen mértékű. De most csak magáról a magyar polipról, és nem a kialakulásának körülményeiről beszéltem. De aki nem akarja elfogadni, hogy egy ilyen világban éljen, annak először is meg kell értenie és nevének kell tudni neveznie a rendszert. Ha erre képtelenek vagyunk, akkor nem csak a szabadság hiánya, hanem még a nevetségesség is az osztályrészünk lesz. Ez meg végképp méltatlan lenne.